

çok ilâve yapıldığı gibi günümüze kadar tanınmadan kalmış ya da müellifi belirlenememiş çeşitli eserler de gün ışığına çıkarılarak araştırmacıların bilgisine sunulmuştur. Bu muhteva ile araştırmacılara önemli miktarda malzeme verilirken aynı zamanda yeni araştırmalar yapmalarına imkân sağlayacak yeni ufuklar da açılmıştır. Nitekim erken döneme ait bu kapsamlı literatür taramasının geriye doğru götürüldükçe kendiliğinden yeni yorumlara yol açtığı görülmektedir. Meselâ ilk dönem hadis literatürü meselesi ele alındığında hadis yazımının sanıldığından - özellikle de şarkiyatçıların sandığından - çok daha gerilere gittiği anlaşılmakta, yahut söz gelimi Câbir b. Hayyân'ın dayandığı Helenistik literatür ele alındığında bu kültürün İslâm dünyasına bilinenden çok daha erken bir dönemde girmeye başladığı ve tercüme faaliyetinin de VII. yüzyıla kadar çıkarıldığı müşahade edilmektedir.

Eserde her ilim dalı için tarihî malzemenin elverdiği ölçüde uygulanan genel plan şöyledir: Önce o ilme ait tedvîn tarihî modern araştırmaların ışığında incelenmekte, ardından kronolojik esasa göre Emevî ve Abbâsî dönemi müellifleri ele alınmakta (yaklaşık 430'a [1038] kadar), daha sonra her birinin hal tercümesi verilip arkasından da ondan bahsedilen klasik ve modern kaynaklar belirtilmektedir. Müelliflere dair bu bölüm gerektiği durumlarda hacimli bir monografiye dönüşmekte ve özellikle incelenen kişinin ilim tarihindeki yeri ve önemi aydınlatılmaktadır. Bunun arkasından eserlerine geçilerek bunların yeni buluntalar da dahil olmak üzere yazma nüshaları, şerhleri, muhtasarları verilip bu eserlere öteki klasik müelliflerce yapılan atıflar yahut o eserlerden yapılan iktibaslar kaydedilmekte ve daha sonra eğer varsa modern neşirleri, tercümeleri ve haklarında yapılmış araştırmalar tanıtılmaktadır. Her cildin sonunda müellif ve eserlerin, ayrıca Grekçe ve Latince kaynaklarla çağdaş yazarların indeksi yer almaktadır. Bunlardan başka çeşitli ciltlerde Arapça yazmaların bulunduğu dünya kütüphaneleriyle bu kitaplara dair katalogların listesi de sunulmuştur.

Geschichte des arabischen Schrifttums'un Almanca orijinali E. J. Brill Yayınevi (Leiden) tarafından çıkarılmaktadır. İlk iki cildin Arapça'ya tercümesi *Târîhu't-türâsi'l-'Arabî* adıyla yapılmıştır. 1977-1978 yıllarında Fehmî Ebû'l-Fazl ve Mahmûd Fehmî Hicâzî tarafından çev-

rilen bu ciltler, el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-âmmeme li'l-kitâb adlı kuruluşun finansmanıyla Kahire'de yayımlanmış, daha sonra bu projenin yürütülmesini, 1978 yılında İmam Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi ile Melik Suûd Üniversitesi (eski Riyad Üniversitesi) üstlenmiş ve 1983'te İmam Muhammed b. Suûd İslâm Üniversitesi tarafından tekrar ele alınan I. ciltle (dört cüz) II. cildin (beş cüz) ilk üç cüzü aynı adla yayımlanmıştır. Bunların tercümesi Mahmûd Fehmî Hicâzî imzasını, 1984 yılında çıkan II. cildin dört ve beşinci cüzlerinin tercümesi ise Araf Mustafa imzasını taşımaktadır. Abdullah b. Abdullah Hicâzî tarafından tercüme edilen IV. (1986) ve VII. (1410) ciltler Melik Suûd Üniversitesi, Araf Mustafa tarafından tercüme edilen VIII. cilt de (iki cüz, 1988) Muhammed b. Suûd Üniversitesi tarafından neşredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Fuat Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, I-IX, Leiden 1967-84; a.mlf., GAS (Ar.), I/1, mütercim in sunuşu, s. 5-6, F. Sezgin'in mukaddimleri, s. 7-16; Abdülvehhâb İbrâhîm Ebû Süleymân, *Kitâbetü'l-bahşi'l-'ilmî*, Mekke 1403/1983, s. 171-173; Ma'a'l-Mektebet, s. 37-39.

İSMAİL BALIÇ

GEVÂLİYÂR

(گواليار)

Hindistan'da eski bir ricalık ve emirlik merkezi.

Bugün Medya Pradeş eyaletinde kendi adını taşıyan ilin merkezi olup tarihî Hindistan'ın en önemli yollarından birinin üzerinde ve yaklaşık 90 m. yüksekliğindeki sarp bir kayalığın tepesinde bulunan bir kalenin etrafında teşekkül etmiştir. Kale Hindistan'ın en eski ve en zor ele geçirilen kalelerinden biri olmasıyla ünlüdür; çeşitli efsane ve destanlarda adına rastlanır. Mevcut tarihî bilgilere göre bölgenin ilk hâkimleri, VI. yüzyılda Gupta yönetimine kısmen son veren Toramana ile oğlu Mihirkula'dır.

1022 yılında Gazneli Mahmud XV. Hint Seferi'ne çıkıp on üçüncü seferde elinden kaçırdığı Kâilincâr Racası Ganda'nın üzerine yürüdüğünde önce ona bağlı olan Gevâliyâr (Gwalior) Kalesi'ni kuşattı. Müslüman saldırısına ancak dört gün direnebilen racanın Gazneli Mahmud'a tâbiyetini bildirerek otuz beş fil vermesi karşılığında kuşatma kaldırıldı. Kalenin fethi, Delhi Sultanı Kutbüddin Aybeg tarafından 1196 yılında gerçekleştirildi.

Tahta çıkmadan önce İltutmış'ın getirildiği ilk bölgesel yöneticilik de Gevâliyâr emirliğiydi. Anlaşıldığına göre Türkler burayı kaybetmiş, ancak 629'da (1231) İltutmış tekrar fethettiği Gevâliyâr'a kadı, katvâl ve emir-i dâd tayin edilmiştir. Kadın emir Raziyye (1236-1240) Timur Han kumandasındaki bir orduyu Gevâliyâr'a gönderdi. Müdafaa edilemez duruma gelen kale Cehâr Dev'ya terk edildi. 1251 yılında, o sıralarda Delhi Sultanı Nâsirüddin Mahmud Şah'ın veziri olan Balaban Gevâliyâr'a karşı güçlü bir orduyla hücumla geçtiyse de kalıcı bir başarı elde edemedi. Zira basılan sikkelerden tesbit edildiğine göre Gevâliyâr en az 1259 yılına kadar zaman zaman bağımsız kalmıştır.

Timur'un istilâsı sırasında (1398) bölgede çıkan karışıklıklardan faydalanan Tûnvâr (Tonwar) Racpûtları Gevâliyâr'ı ele geçirdiler. 1488 yılında Sultan Behlül-i Lûdî kaleye yürüdü ve Raca Mân Singh'i teslim olmaya zorladı. Ancak racanın yıllık vergi ödemeyi kabul etmesiyle kuşatmadan vazgeçti. İskender-i Lûdî idare merkezini Agra'ya taşıdığı sırada gücünü etrafa yayabilmek için Gevâliyâr'ı da hâkimiyetine almayı düşündüyse de istediği hedefe ulaşamadı. Mâlva, Kanpûr ve Delhi hâkimlerinin Gevâliyâr'a sık sık hücum etmelerine rağmen Tûnvâr Racpûtları 1518 yılına kadar kaleyi ellerinde tutmayı başardılar. 1518'de kale İbrâhîm-i Lûdî tarafından kuşatıldı, fakat başarı elde edilemedi. Bâbü, Panipat'taki zaferinden sonra Afgan prensliklerine doğru yöneldiğinde Tatar Hanı Sâreng Han'ın kaleye ve etrafındaki yerlere hâkim olduğunu gördü. Ancak Şüttâriyye şeyhi Seyyid Muhammed Gâvs'ın yardımlarıyla Gevâliyâr üzerinde hâkimiyet kurmayı başardı. 1528 yılında Bâbü Şah Gevâliyâr'ı ziyaret etti ve oradaki görkemli yapılar-

Gevâliyâr şehir surlarının ana girişi - Hindistan

dan kendisini çok etkileyen Mân Singh ve Vikramâditya'nın saraylarını incelemek için şehirde bir süre kaldı.

1542'de Gevâliyâr'ın Şîr Şah Sûrî'nin idaresine girdiği ve çevresinin çok sayıda Afgan kabilesine yerleşme alanı olarak tahsis edildiği görülür. Afgan kabilelerinin Gevâliyâr bölgesine iskân edilmesi Racpûtana'nın güçlendirilmesiyle yakından ilgilidir; zira burası Dekken'den gelerek Agra'ya giden ana yol üzerinde bulunmaktadır ve bundan dolayı Sûrîler döneminde kendilerine bağlı Hint topraklarının merkezi yapılmıştır.

1558 yılında Gevâliyâr Ekber Şah'ın idaresine geçti. Ekber Şah'ın para bastırdığı yirmi sekiz yerden birini teşkil eden Gevâliyâr aynı zamanda sarayın pirinç ihtiyacını da karşılıyordu. Ebû'l-Fazl el-Allâmî burayı anlatırken Agra eyaletinde bir "serkâr" olduğunu söyler ve kadınlarının güzelliğinden, şarkıcılarının şöretinden, demir madeni yataklarından bahseder. Gevâliyâr o dönemde mistiklerin ve müzisyenlerin şehri olarak bilinmekteydi. Sonradan Âdil Şah adıyla tahta çıkan Mübâriz Han gençlik yıllarını geçirdiği bu şehri müzik severlerin toplandığı yer haline getirmişti; ülkenin her tarafından müzikle uğraşanlar buraya geliyordu. *Âyîn-i Ekberî*'de hayatları anlatılan otuz altı müzisyenden on beşinin müzik eğitimlerini bu şehirde aldıkları görülür. Öte yandan Gevâliyâr Kalesi Bâbürlüler döneminde haps hane olarak kullanılmış ve Hüsrev-i Dihlevî'nin bildirdiğine göre Hıdır Han burada hapsedilmiştir. Keza büyük Nakşibendî mutasavvıfı Şeyh Ahmed-i Serhendî de Cihangir Şah tarafından bir süre burada tutulmuştur.

Gevâliyâr XVIII. yüzyıla kadar Bâbürlüler'in elinde kaldı. Afgan Şahı Ahmed Şah Dürrânî'nin Maratalar'ı yenilgiye uğrattığı Panipat Savaşı'ndan (1761) sonraki karışıklık döneminde önce Gohandlar'ın, ardından Maratalar'ın Sindhia hânedanından Mıhrace Mahadajî'nin eline geçti (1777) ve İngilizler'le birkaç defa el değiştirdikten sonra 1886 yılından itibaren Gevâliyâr Sindhia Mıhraceliği'nin başşehri oldu. Bir ara yakınına kurulan Leşker şehri sebebiyle önemini kaybetmişse de bugün Medya Pradeş eyaletinin dördüncü büyük ili ve bu ilin merkezidir. 1991 sayımına göre ilin nüfusu 1.414.948, merkezinki ise 720.068 idi.

Şehirdeki eski eserler arasında Cihangir tarafından inşa ettirilen Cami-Mes-

cid, Mu'temid Han Camii, birçok türbe, kuyu ve sarnıç bulunmaktadır. Bunlardan özellikle türbeler fevkalâde sanat-kârane oyma taş işçilikleriyle göz doldurur. Türbelerin en önemlisi, Bâbürlüler döneminde yapılan Seyyid Muhammed Gavs Şüttârî'nin türbesidir (ö. 1563). Türbenin mimarisi Lüdfî dönemi yapı geleneğine bağlı kalırken süslemeleri Gu-cerât sanatını yansıtır. Gevâliyâr'ın ikinci önemli ziyaretgâhı olan Baba Kapûr'un (ö. 1571) türbesi kalenin yer aldığı kayalık kütlenin içine yerleştirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Gerdîzî, *Zeynû'l-ahbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî) [baskı yeri yok], 1348 hş. (İntişârât-ı Bün-yâd-ı Ferheng-i İrân), s. 185; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, tür.yer.; Ebû'l-Ferec, *The Syriac Chronicle*, Paris 1890, s. 211-212; Babur, *Babur-Nama* (trc. A. S. Beveridge), Lahore 1987, s. 530, 539-540; Ebû'l-Fazl el-Allâmî, *The Â-in-i Akbarî* (trc. H. Blochmann), Delhi 1989, I, 32, 60, 235, 680-682; II, 192, 198; Yahyâ b. Ahmed es-Serhendî, *The Târikh-i Mubârakshâhî* (trc. H. Beveridge), Delhi 1986, s. 12, 20, 23, 34, ayrıca bk. İndeks; J. De Laet, *De Imperio Magni Mogolis*, Leiden 1631, s. 40 vd.; Shri-mant Balwant Row Bhaya Sahib Scindia, *History of the Fortress of Gwâliyâr*, Bombay 1892; J. B. Tavernier, *Travels in India*, Lahore 1976, I, 62-64; R. Nath, *History of Mughal Architecture*, New Delhi 1982, I, 218-227; A. Agrawal, *Studies in Mughal History*, Delhi 1983, bk. İndeks; S. A. A. Rizvi, *The Wonder That was India*, London 1987, II, 27-28, 262, 263; M. Aziz Ahmad, *Political History and Institutions of the Early Turkish Empire of Delhi: 1206-1290 AD*, Lahore 1987, s. 104-106, 137, 138, 173, 174; H. M. Elliot — J. Dowson, *The History of India*, Delhi 1990, II, 227-228, 304, 322; IV, 47, 48, 49, 383, 385; P. Brown, *Indian Architecture: Islamic Period*, Bombay, ts., s. 30, 126 vd.; H. C. Fanshawe, "Gwalior", *IA*, IV, 846-847; K. A. Nizami, "Gwâliyâr", *EI*² (İng.), II, 1143-1144; Barbare N. Ramusack, "Gwalior", *Encyclopedia of Asian History*, New York 1988, II, 14-15.

K. A. NIZAMI

GEVHER NESİBE DÂRÜŞŞİFÂSİ ve TIP MEDRESESİ

Anadolu'da İslâmî döneme ait
en eski hastahane
ve dünyanın ilk tıp fakültesi.

Kayseri'nin Yenice mahallesinde bulunan ve günümüzde Erciyes Üniversitesi Tıp Tarihi Müzesi olarak kullanılan külliye, Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından kız kardeşi Gevher Nesibe Sultan adına yaptırılmıştır.

Rivayete göre Gevher Nesibe Sultan, âşik olduğu bir kumandanla evlenmesi-

ne hükümdarın izin vermemesi ve bir süre sonra da kumandanın şehid düşmesi üzerine üzüntüsünden vereme yakanır. Ölüm döşeğinde Gıyâseddin Keyhusrev ondan özür dileyerek son arzusu-nu sorar. Gevher Nesibe de kendisi gibi çaresiz hastaları tedavi edebilecek hekimlerin yetişeceği bir medresenin yapılmasını istediğini söyler ve bütün servetini bu iş için bağışlar. Gıyâseddin Keyhusrev ikinci defa tahta çıktığında kız kardeşinin vasiyetini yerine getirmek üzere, sonradan kendi adıyla anılan medreseyi (Gıyâsiyye), arkasından da dârüşşifâyı (Şifâiyye) yaptırır ve inşaat iki yılda tamamlanır; Gevher Nesibe Sultan da medresenin içindeki türbesine gömülür. Birbirine bitişik olan iki bina, bu konumlarından dolayı halk arasında Çifte Medrese veya İkiz Medreseler adıyla da anılmaktadır. Dârüşşifânın taçkapisında yer alan kitâbeye göre inşa tarihi 602'dir (1205-1206).

Kuruluşun vakfiyesi ele geçmemiştir. Fakat 1500 ve 1584 yıllarına ait Kayseri tahrir ve evkaf defterlerinde, vakfedilen emlak ve burada çalışan görevliler hakkında bilgi bulunmaktadır. Konya sancağı evkaf defterleri içinde yer alan ve bugün Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde muhafaza edilen *Defter-i Mufassal-ı Livâ-yı Kayseriyye* (nr. 136) ve *Defter-i Evkâf-ı Livâ-yı Konya*'daki (nr. 565, 584) kayıtlarda Şifâiyye ve Gıyâsiyye'ye müştereken üç köyün mülkânesiyle iki mezraa, bir hamam ve iki arsanın vakfedildiği ve 1584'teki yıllık gelir toplamının 43.643 akçe tuttuğu görülmektedir. Bu kayıtlardan, 1584 yılında Şifâiyye ve Gıyâsiyye'nin müderrislerine 20'er akçe günlük tahsis edildiği ve aynı yıl öğrencilere 8 akçe, vakıf gelirlerini toplayan tahsildara da (câbî) "kitâbete kâdir olmak şartıyla" 2 akçe ay-

Gevher Nesibe Dârüşşifâsî ve Tıp Medresesi - Kayseri

